

TÜRKİYE ÇAMLARI VE BUNLARIN COĞRAFI YAYILIŞLARI ÜZERİNDE ARAŞTIRMALAR

II

Orman Fakültesi, Orman Botaniği Kürsüsü Çalışmalarından

Dr. H. KAYACIK

Pinus halepensis Mill.

Türkiye'nin zengin orman florası, bu ormanları meydana getiren ağaç türlerinin coğrafi dağılımları henüz işlenmemiş bir durumdadır.

Önemli gördüğü bu konuyu ele alan Kürsümüz 1950 yılından beri yapmakta olduğu araştırmaları sonuçlarını zaman zaman yayınlamıştır (9). Bu süre içerisinde Halep Çamının Türkiye'deki tabii yayılışı üzerindeki çalışmalar tamamlanmıştır.

Eundan 50-60 yıl öncesine ait literatürde *Pinus halepensis* Mill.'in Türkiye'de bilhassa batı ve güney Anadolu'da geniş alanlar kaplayacak şekilde yetiştiği başta **Tchichatcheff** (23) olmak üzere birçok tabiat bilginleri tarafından bildirilmektedir. Buna karşılık **Bernhard** (2) in 1935 de Türkiye çamları hakkındaki neşriyatından sonra bu çam türünün Türkiye'de bulunmadığı sonucuna varılmış, **Pinus** L. cinsinin : **P. silvestris** L., **P. nigra** var. **Pallasiana** Lamb., **P. pinea** L. ve **P. brutia** Ten. gibi dört muhtelif tür ile temsil edildiği kabul edilmiştir. Halbuki bizim 1950 yılından sonra başlayan araştırmalarımıza göre, hakikatte Halep Çamı, ne 1935 yılına kadar olan muhtelif dildeki neşriyatta zikredildiği şekilde Türkiye'de geniş alanlar işgal edecek bir yayılışa sahiptir, ne de Bernhard ve onu takip eden yazarların iddia ettikleri gibi, tabiaten yok değildir. Çünkü Türkiye çamlarının coğrafi yayılışları ile ilgili arazi çalışmalarımız 1952 de **P. halepensis**'in güney Anadolu'da Adana'nın "Sarıçam ormanı" da bulunduğunu ortaya koymuştur (Resim: 1).

O tarihten bu yana devam eden araştırmalarımızla bu çam türünün Türkiye'deki ikinci bir tabii bulunus yeri daha tesbit edilmiştir. Burası sarıçam ormanından kus uçuşu 60 km. doğuda, Ceyhan nehrinin batı sahilindeki tepelik arazidir (Harita: 1).

18. Eylül 1957 yılı Karatepe gezisinde, Kadiri-Karatepe yolu üzerindeki Kızıusflu köyünün kenarında bazı halep çamları görülmüştür (Resim: 2). 12 Eylül 1958 de Karatepe ve dolaylarında yaptığımız incelemeler sonunda **P. halepensis**'in 360 rakımlı Maltepesi üzerinde kurulmuş olan Kızıusflu köyünün çevresindeki sırtlar ile Ceyhan nehrine yönelmiş dere ve yamaçlarda kızılçamlar ile karışık olarak yetiştiği de anlaşılmıştır.

P. halepensis'e yerli halk burada da "**Sarıçam**" adını vermektedir çünkü iğne yaprakları, bilhassa redzina tipi beyaz topraklar üzerinde yetişenlerde, adeta sarı yeşil renktedir. Bundan dolayı sarıçam denilmektedir.

Bu çam başka nerelerde vardır? Sorumuzu yaşlı kimseler yalnız kendi köyleri çevresinde, bir de Adana'nın Sarıçam ormanında bulunur şekilde cevaplamışlardır. Bu ifade tesbitlerimize tam uymaktadır. Hakikatte de halep çamı bugünkü bilgilerimize göre ancak yukarıda adı geçen iki bölgede tabii olarak yetişmektedir.

Coğrafi Mevkii :

Halep çamının bir ikinci bulunuş yeri Adana'nın kuzey doğusunda denizden kuş uçuşu 44 Km. içeride, Ceyhan nehrinin batı kıyısında tepelik bir arazidir. Mülki yönden Kadiri ilçesine bağlıdır.

Bahis konusu arazi içerisinde, Ceyhan nehrinin hemen kıyısındaki ufak tepelerden birisi üzerinde "karatepe-Arslantaş" diye anılan ve tanımlan Etilere ait bir karakol ile krahın av köşkü kalıntıları bulunmaktadır. Tarihi değer taşıyan bu kalıntılar uzun arkeolojik çalışmalar neticesi çıkarılmış, açık hava müzesi haline getirilmiştir. Müzenin çevresindeki 715 hektarlık saha da 20.11.1958 gün ve 3951 - 3/1-1609 19 numaralı kararname ile milli park ilân edilmiştir. Bu saha içerisinde, müze binasında birkaç yüz metre mesafede, nehir kıyısında "Kumkale" diye anılan diğer bir tarihi bina kalıntısı bulunmaktadır. Eskinin güneyi İç Anadolu'ya bağlayan üç tarihi yolundan birisi de buradan, Karatepe-Arslantaş'ın eteğinden geçmektedir.

Bölge arazisi tabiaten çam ormanları ve makiler ile kaplı imiş. Fakat muhtelif tarihlerde buralara kurulmuş olan Karatepe, Kızıyusufçu, Bahadırlı gibi köyler bütünlüğü bozmuştur. Onun için orman ve maki daha ziyade tepelerde, tarıma elverişli olmayan yerlere çekilmiştir.

Ekolojik Münasebetler :

Bu bölgenin ekolojik münasebetleri ana hatları itibarile sarıçam ormanının hemen aymdır. Burada da tipik Akdeniz iklimi hüküm sürmektedir. Şu halde Karatepe Mediteran rejyonunun Lavretum zonuna dahildir. Adana Rasat İstasyonu sonuçlarına göre yıllık ortalama temperatür:

17. en soğuk ay (Ocak) 7, en sıcak ay (Ağustos 26.5 derecedir.

Esas yağış baharlar ve kışa rastlar. Yıllık ortalama: 534 mm. dir. Yazlar çok kurak geçer. En az yağış alan aylar Temmuz (6,3 mm.) ile Ağustos (6,7 mm.) dir (8).

Jeolojik Temel :

M. T. A. (26) nın Türkiye jeoloji haritasına göre miyosen'in deniz fasiyesidir.

Toprak :

Burada da başlıca iki tip dikkati çekmektedir. Fakat esas hâkim olan, bloklar halinde parçalanmış kalker taşı üzerinde gelişmiş olan ve "*Terra rosa*" karakterini gösteren topraklardır. Bundan başka yer yer adacıklar halinde beyaz saharlar da göze çarpmaktadır. Bu gibi yerlerde yumuşak, beyaz renkli kalker taşının üze-

rinde redzina tipi topraklar gelişmektedir. Her iki toprak tipinin de su ekonomisini kurak yaz aylarında düşüktür.

Yeşil Örtü :

Bu bakımdan da bahis konusu iki orman arasında büyük bir benzerlik göze çarpmaktadır. Meşcerelerin asli ağacı *P. brutia*'dır.

Kızılçamlar, diğer meşcere ormanlarda olduğu gibi, çoğunluğu eğri gövdeli dağınık tepeli meşcere kuruluşu, kapalılık vesaire bakımından da normal durumda değildir.

Karatepe dolaylarında, sarıçam ormanında rastlanmayan veya çok az görülen bazı yapraklı ağaçlara, bilhassa *Quercus infectoria*'lara dere içlerinde oldukça bol sayıda, boylu ağaç halinde rastlanmaktadır.

Halep çamına gelince bu çevrede en fazla bulunduğu yer Bahadırılı ile Sümbüllü arasındaki yamaçlar ve sırtlardır (Harita: 1). Bilhassa İncikli mevkiindeki tepelerde adeta ufak saf meşcereler, çoğunlukla da gruplar halinde dir. Mahalli olarak Maktutpınarı deresinden başlayarak Kamışlı dereye batı sınırını tamamlar. Bir de Ören mahallesinde az sayıda görülür.

Karatepe'de, hususiyile çok fakir ve kuru redzina tipi topraklar üzerindeki halep çamları, sarıçam ormanındaki kiler nazaran daha kısa boylu, daha ince çaplıdır. Üzerlerinde anormal denecek kadar bol kozalak taşımaktadırlar (Resim: ?).

Buradaki yaşlı kimselerin ifadelerine göre çevre ormanları 1932 de büyük bir yangın görmüş, geniş alanlar baştan başa yanmıştır. Oan için gövdeli ağaçlar hemen yok gibidir. Kullanmak maksadile kesilmeleri pek bahis konusu değildir. Çünkü mahalli halk kızılçamı tercih etmekte, halep çamından hiçbir surette faydalanmamaktadır.

Karatepe dolaylarında saha itibarile çoğunluk kızılçam orman ve meşcerelerinde ise de, yer yer oldukça geniş alanlar kaplayan makilerde görülmektedir.

Alt Flora :

Karatepe dolaylarında fevkalade bir çeşit bolluğuna sahiptir. Mediterran florasının birçok elemanı, buralarda görmek mümkündür. Arı cak redzina karakterindeki çok kuru ve fakir beyaz topraklı sahalardaki halep çamlarının altında *Erica arborea*'lar ile *Caluna vulgaris* Salisb. lar dominant bir duruma geçmektedir.

Buraya yapılan her üç gezimizin yaz konuna rastlamış olması otsu bitki bakımından maalesef tek bir türün bile tesbitine imkân vermemiştir. Buna karşılık *Pistacia terebinthus* L., *Pistacia lentiscus* L. ler başta olmak üzere *Quercus coccifera* L., *Phillyrea media* L. lar ve *Olea europaea var. oleaster* De. lara sık sık rastlanır. *Arbutus andrachne* L. kendilerine has gövde ve göz alıcı meyveleri ile hemen her tarafta dikkati çekmektedir. *Styrax officinalis* L. ler büyük meyveleri, *Myrtus communis* L. *Cersis siliquastrum* L. ler parlak yeşil yaprakları ile göze çarpmaktadırlar. Ekstrem kurak yerlerde *Spartium junceum* L., *Poterium spinosum* L. ler ile *Calycotome villosa* (Poir) LK. lar yer almaktadır. Mamaafih bu gibi açıklıklarda *Cistus salicifolius* L., *Cistus villosus* L. ra da sık sık rastlanmaktadır. Yine bu arada mahalli ismi çilburtı olan *Fotanesia*

phillyroides Labil'ler de büyük boşlukları işgal etmektedirler. Meşcere atlarında *Asparacus acutifolius* L., *Ruscus acutatus* L. çok zayıf bir gelişme yapmaktadırlar. Burada, bilhassa işlendikten sonra terk edilmiş topraklarda, boş arazide kar- tal eğreltileri: *Pteridium aquilinum* Kuhn. lar da sık görülen bitkilerdendir. Hal- buki venüs saçı eğreltisi *Adiantum capillus veneris* L. ancak "Kralısu" adı veri- len bir pınarın yanındaki kuytu yerlerde görülmüştür. Dere içlerinde *Nerium oleandur* L. lar boylu çalı halindedir.

Orman sahalarının içindeki sulu derelerde, hususiyile Ceyhan nehri kenarındaki Çakıllı-kumlu kıyı şeridinde ise *Platanus orientalis* L., *Ulmus campestris* L. lerden başka *Vitex angus castus* L., *Tamarix* ler ile *Rubus*' lar büyük, küçük gruplar halinde geniş sahalar kaplamaktadır.

S O N U Ç :

1 — Halep çamının Türkiye'de tabii olarak yetiştiği ilk defa 1952 yılında Ada- nanın "Sarıçam Ormanı"nda, daha sonra 1957 de Kadirli-Karatepe yolun üzerinde- ki Kızıusuflu köyünde tesbit edilmiştir.

3 — Halep, çamı bugünkü bilgilerimize göre, sarıçam, karaçam, fıstıkçamı ve kızılçam gibi, Türkiye'de tabii olarak yetişen bir türdür.

3 — 1952 den bu yana geçen 10 yıllık süre içerisinde güney ve batı Anadolu'da, Hatay'dan İstanbul Boğazına kadar olan sahil orman bölgelerinde yaptığımız araş- tırmalara, mahalli orman teşkilâtından yazılı ve sözlü sorularımıza aldığımız cevap- lara nazaran, halep çamının yukarıda adı geçen sarıçam ormanı ile Karatepe çev- resinden başka Türkiye'nin hiç bir tarafında tabii olarak yetiştiği tesbit edileme- miştir.

4 — Gerçek olan şudur ki halep çamı, ileride Hatay veya güney Anadolu'nun her- hangi bir yerinde rastlansa bile, kardeş tür olan kızılçamın aksine, Türkiye'de fev- kalâde lokal bir tabii bulunuşa sahiptir.

5 — Torosların eteklerinde bulunan, güneyde Akderiz, doğuda Ceyhan, batıda Seyhan nehirleri ile sınırlanan bu yayılış alanı tepelik bir arazidir.

6 — Halep çamları, dış sınırları yukarıda belirtilen bulunuş yerlerinde, birbirin- den tamamen ayrılmış iki ada halindedir.

Her iki bulunuş yerinde de esas ağaç türü kızılçamdır. Halep çamı ona tek tek veya gruplar halinde karışmaktadır.

7 — Halep çamları bu bulunuş yerlerindeki kapladıkları sahalar, mazide daha geniş idi. Bu sahalar halen de daralmaktadır. Yakın bir gelecekte bu iki adanın da ortadan kalkması, neticede halep çamının Türkiye florundan tamamen silinmesi de çok muhtemeldir. Bunun da baş sebebi tarla açmalar ve yangınlardır.

RESİM : 1 — Adana'nın Sarıca ormanında genç bir Halep çamı.
A young Aleppo pine in Sarıca Forest of Adana.

RESİM : 2 — Kırın 1 — Karatepe yolu üzerinde Kızısu-
Lüvü kenarında yaşlı bir Halep Çamı.
An old Aleppo pine tree near Kızısu/lu.

RESİM : 3 — Sımbıllu — Karatepede bir grup Halep çamı.
A group of Aleppo pine in Sımbıllu — Karatepe.

PINES IN TURKEY AND AN INVESTIGATION ABOUT
THEIR GEOGRAPHICAL DISTRIBUTION

II

Aleppo pine (*P. halepensis* Mill.)

S u m m a r y

Untill 1952, it was not definitely known that the Aleppo pine (*Pinus halepensis* Mill.) is growing in Turkey naturally. But our studies during the last ten years about the geographic distribution of pines in Turkey had shown that this pine is growing locally in southern Turkey.

1) In 1952 it was found that this species is growing naturally in Sarıçam Ormanı (forest) of Adana Southern Turkey) (9).

2) In 1957 it was found in Karatepe (map 1).

3) At no other place during the ten years of study was this species encountered.

4) Aleppo pine has a very local distribution in contrast to *Pinus brutia*. These two local stands are found on the southern slopes of Taurus Mountains as islands and rather far from each other. It is a hilly country bounded by Ceyhan River on the east, Mediterranean on the south, Seyhan River on the west and Taurus Mountains on the north.

5) Aleppo pines in these two places are found as mixed stands with *P. brutia*.

Untersuchungen über die geographische Verbreitung der türkischen Kiefernarten.

II.

Aleppokiefer :

Zusammenfassung :

Es war bis 1952 nicht klar, ob *Pinus halepensis* Mill. in der Türkei natürlich vorkommt oder nicht. Tschihatchef (23) und ihm folgende Forscher, welche die Türkei in verschiedenen Zeiten besichtigt hatten, haben in ihrem Schrifttum unter den anderen auch diese Holzart erwähnt. Aber nach der Veröffentlichung von Bernhard (2) hat man angenommen, dass Aleppokiefer in der Türkei nicht autochthon ist.

Unsere zehnjährigen Untersuchungen und Arbeiter über die geographische Verbreitung der türkischen Kiefernarten, hatten uns gezeigt, dass diese Kieferart in Südanatolien einheimisch ist (9).

Nach unseren Feststellungen hat sie in Südkleinasien zwei lokale, voneinander nicht weit entfernte Fundorte (Siehe Karte).

Wir haben sie zuerst im Jahre 1952 im zwischen Adana und Kozan liegenden Waldgebiet, "Sarçam Ormanı", getroffen. Zweite Verbreitungsfläche wurde 1957 auf "Karatepe" gefunden (siehe Karte).

Es zeigt uns, dass *Pinus halepensis* Mill. im Gegensatz zu ihrer Schwesterart *Pinus brutia* Ten. in der Türkei eine sehr beschränkte Verbreitung hat.

Diese lokalen Areale gehören klimatisch zur Laurotunzone der mediterranen Region.

L I T E R A T Ü R

- 1 — B E İ S S N E R - F I T S C H E N : Nadelholzkunde Berlin, 1930.
- 2 — B E R N H A R D , R. : Die Keifern Kleinasiens. Mitt. Deutsch. Dendr. Ges., Nr. 43, 1931.
- 3 — B E R N H A R D , R. : Türkiye ormancılığının mevzuatı, tarihi ve vazifeleri, Ankara Y. Z. Enstitüsü, 1935.
- 4 — B İ R A N D , R. : Türkiye bitkileri. Ankara, 1952.
- 5 — B O İ S S İ E R , E. : Flora orientalis. Grenfu. Basel, 1867.
- 6 — C H A P M A N , F. E. : Cyprus trees and shrub. Nicosia, 1949.
- 7 — C Z E C Z O T T , H. : A Contribution to the knowledge of the flora and vegetation of Turkey. D.ihlem bei Berlin, 1938-939.
- 8 — Ç O L A Ş A N , U. : Türkiye iklim rehberi, Ankara, 1946.
- 9 — K A Y A C I K , H. : Türkiye çamları ve bunların Coğrafi yayılışları üzerinde araştırmalar. İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi. Seri A, Cilt 4, Sayı 1 ve 2. 1954.
- 10 — K A Y A C I K , H. : Gemlik Körfeşi kıyılarındaki Fistik çamı Meşcreleri ve bunlar üzerinde müşahedeler. İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi Seri A, Cilt VII, Sayı 1. 1957.
- 11 — K A Y A C I K , H. : Orman ve Park Ağaçlarının Özel Sistematiği. I. Cilt, "Gymnospermae", Kutulmuş Matbaası, İstanbul 1959.
- 12 — K R A U S E , K. : Türkiyenin Gymnospermleri. Ankara Y. Z. Enstitüsü, 1936.
- 13 — K R A U S E , K. : Über die Vegetationsverhältnisse des nordöstlichen Kleinasiens. Bot. Jahresber. Br. 65, 1931.
- 14 — L O Ü I S , H. : Das natürliche Pflanzenkleid Anatoliens. Stuttgart; 1939
- 15 — M A R K G R A F , Fr. : Plantae anatolica Nowackianae. —Notizbl. Bot. Gart. u. Mus. Berlin-Dalem; Nr 94; 1928.
- 16 — M A T T F E L D , Joh. : Die pflanzengeographische Stellung Ost-Tharakiens Verhandlungen des botanischen Vereins der Provinz Brandenburg, 1929.
- 17 — M O U T E R D E , P. : La Végétation Arborecente des Pays du Levant. Beyrouth (Liban) 1947.
- 18 — R İ K L İ , M. : Das Pflanzenkleid der Mittelmeerländer. Bern, 1946.
- 19 — R İ B N E R , K. : Das natürliche Waldbild Europas. Zeitschrift für Weltforstwirtschaft. Sonderdruck; Band II; Heft 1-3.
- 20 — S E V İ M , M. : Lübnan sedirinin (Cedrus libani Barr.) Türkiye'de tabii yayılışı ve ekolojik şartları. İstanbul Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi. Seri A; Cilt II; sayı II. 1952.
- 21 — S İ E H E , W. : Das vulkanische Innere Kleinasiens. Mitt. Deutsch. Dendr. Ges. Nr: 25; 1916.
- 22 — S İ E H E , W. : Baume und holzartige Strucher Cilicins nesbt Angabe. der Höhenlagen in welchen sie vorkommen Mitt. Deutsch. Dendr. Ges. No. 34: 1924.
- 23 — T C H İ H A T C H E F F , P. De. : Asie Mineure. Paris 1860.
- 24 — T S C H E R M A K , L. : Waldbau auf pflanzengeographischen ökologischen Grundlage. Wien, 1950.

- 25 — : Türkiye'de yıllık ve mevsimlik ortalama yağış dağılışı. T. C. Bakanlık Devlet Meteoroloji İşleri
Ümum Müdürlüğü.
- 26 — : Türkiye jeolojik haritası. Maden tetkik ve arama enstitüsü. Ankara, 1944.
- 27 — Z H U K O V S K Y, P. : Türkiye'nin zirai bünyesi. Tercüme edenler: Celâl KIPÇAK, Haydar NOURUZHAN;
Sâbir TÜRKİSTANLI; Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim S. neşiyatı, No. 20; 1951.